

Prof. Zdenka Lechner

Obrada kudjelje u baranjskim selima

Ispitivanje o postupku obrade kudjelje izvršeno je u hrvatskim baranjskim selima. Međutim, ona ne sačinjavaju jednu homogenu cjelinu, pa je u toku izlaganja upotrijebljen termin Podravska i Podunavska sela u smislu dvaju dijelova jednog etničkog kruga u kojemu su razlike najjasnije vidljive u ženskoj narodnoj nošnji, napose u oglavlju.

U baranjskim je selima riječ kudjelja i konoplja sinonim. U književnom jeziku pod konopljom razumijevamo jednogodišnju zelenu biljku, a vlakno, koje se iz nje dobiva, kudjeljom. Međutim u Baranji se sije *kudjelja*,¹ raste *kudjelja* ili *konoplja*, a kao prerađevina u finalnom produktu, tj. u jednoj vrsti tkanja, naziva se *konopaš*. (Baranjsko Petrovo Selo.)

Obrada kudjelje je dio seljačkog tekstilnog rukotvorstva, koje je stara tradicionalna slavenska vještina, a u Baranji su se njom bavile sve žene uz svoje kućne i poljske poslove.

Sve vrsti seljačkog rukotvorstva uključuju i rad oko dobivanja sirovine, a ne samo tehnološki proces prerade, zato i ovaj prikaz počinje sijanjem, a završava pripremama pređe za tkanje.

DOBIVANJE SIROVINE

Sijanje. Kudjelja se začme sijati stoti dan od Nove Godine, tako kažu stare Šokice iz Baranje (Luč), koje su se držale tog vremenskog razdoblja i sa sjetvom završavale do petnaestog travnja. Ali briga za kudjelju počela je još prije početka Nove godine. Na badnjak poslije večere svaka je žena izvukla slamu ispod stolnjaka i po njoj prosuđivala *kolika će biti kudjelja* (Torjanci).

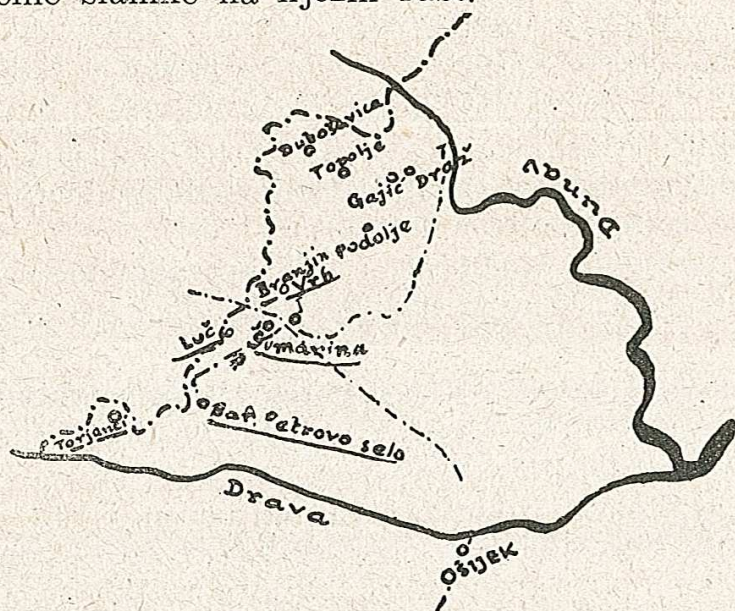
Ovdje govorimo o kudjelji *za žene* (Bar. Petrovo Selo) tj. posijanoj za domaću upotrebu, i o načinu kakav se je upotrebljavao do prošlog svjetskog rata, a ne o današnjoj proizvodnji, koja u Baranji snabdijeva tri kudjeljare: u Dardi, Kozjaku i Pjeskovima s ukupnim kapacitetom oko 1500 vagona².

¹ Cannabis sativa, sorta Bologna, latinski je naziv za kudjelju, koja se sije u Baranji.

² Podatak o kudjeljarama i latinski naziv dobiven od ing. Đ. Skvorcov, agronoma ETZ-a u Osijeku.

Zemlju priređuje obično muškarac. On ju tri puta preorava i isto toliko puta drlja drljačom. Ako muškarac i sije, onda *sije pod drljaču* i to dva puta po jednom tragu, jer treba sijati gusto, da stabljike budu što tanje. Ali šokice drže da je najbolje da taj posao obave same, jer one *siju pod motiku*, što znači da siju u stazice ili žlijebove, koje su napravile motikom. Sijači, bilo muškarac ili žena, drže sjeme u bijelom *pregaču* iz kudjeljnog tkanja, takozvanih *oplata*, i to zato da kudjelja bude bijela. (Torjanci).

U prijašnja vremena žene su običavale prije polaska na sijanje jesti šunke i *praženih* jaja (Luč). Činile su to zato, da im kudjelja bude mekana i plodna. One su to naučile od svojih starih i ne znaju tumačenje tom svom činu, mnoge ne vole o tome ni govoriti, a mnoge već konstatiraju, da su to nekadašnje vračke. Uistinu, interpretacija može biti samo u magičnom prijenosu vitalne snage plodnosti jajeta, kao i magičnog djelovanja tustine na obilje kudjelje, te bijele boje pregače na kvalitetu biljke, ili veličine slamke na njezin rast.

Hrvatska sela u Baranji

Podcrtana mjesta pripadaju dijelu nazvanom Podravski, a nepodcrtana Podunavskom dijelu Baranje

Sije se prema potrebama u kući, a to određuje domaćica, koja kaže da treba posijati jedan, dva ili tri osmaka sjemena. Prema količini sjemena uzima se veća ili manja površina zemlje. Prosječna površina zemlje zasijane kudjeljom bude četvrt jutra (400 m²).

Čupanje. Kudjelja se posije i s njom nema više posla, dok ne dozrije, *šesnajst nedilja treba da je na lije*. (Draž). Polovinom srpnja kudjelja počne cvasti, *isprede se* ili vlata. To je znak, da je dozrela i da se može čupati. Budući da nije sva iscvala i da nije jednake visine, šokice razlikuju dvije forme, *veliku kudjelju*, koja je iscvala, i nižu, koju nazivaju srednjom.

Kudjelja se čupa, a ručice se vežu najnižim stabljikama, koje ionako ne mogu poslužiti za preradu. Ručica je zahvat sa dvije ruke, a ima isti naziv, ako se povezuje dva, tri ili četiri takova zahvata stabljika. Prigodom čupanja vrši se klasifikacija. Jedna je baka objasnila ovako:

najprije se lati velika kudjelja pa počupa, a onda srednjarka (Luč), a druga je rekla: *čupa se veću obaška, manju obaška* (Baranjsko Petrovo Selo).

Ručice se slažu na polju u hrpe zvani *rakaši* (B. P. S., Luč, Branjin Vrh) ili *kožice* (Torjanci). U jednom rakašu može biti i do dvadeset ručica. Tako složena kudjelja ostaje na polju četiri ili pet dana radi sušenja, ili ako je sasvim suha, vozi se odmah. Po broju ručica odnosno rakaša zna se količina uroda.

I čupanje prati jedna magična pomisao, *kudjelju je dobro čupati kad je mlađak, jer se bolje ubili*.

Za dobivanje sjemena kudjelja se sije posebno, među kukuruzom. Ona, koja se osjemeni zove se *sjemenjačom* ili *crnom kudjeljom*, a koja nema sjemena i nije se iscvala, zove se *izbornjača*. Izbornjača se može podvrgnuti preradbi, ako se počupa mlada; ali nije kvalitetna. Od nje se prave *štrange* za krave, ili *ulari* za konje. Sa stabljikama sjemenjače ograđuju se *bostanci*-vrtovi.

TEHNOLOŠKI PROCES PRERADE

Kada se je tako dobila kudjeljna sirovina, prerada se postizava raznim pomagalicama, koja služe da se kemijskim i mehaničkim putem od strane kruti drvenasti dijelovi iz vlakana. Taj tehnološki proces obuhvaća osim močenja i sušenja nekoliko faza: 1. *kudjelja se tuče na stupi*, 2. *tepanji na tepači*, 3. *mika na grebenu* i 4. *ščetka ščetkom*.

Močenje. Počupana se kudjelja vozi sa polja *močit* ili *kiseliti*. Za močenje služi mirna voda, a ta se nalazi u barama. Ručice se poslažu u vodi jedna do druge uzduž i poprijeko. Zatim se zagru blatom. Kudjelja tako poslagana i ograničena koljem — da voda ne bi odnijela ili poremetila ručice — zove se *močilo*. (Podravska sela). U podunavskim selima ručice se slažu na motku, koja se također zove *močilo*. (Draž). Paralelno sa donjom motkom nalazi se gornja motka ili močilo, koje se postavlja preko naslaganih ručica. Te dvije motke povezuju se na oba kraja, pa se tako složeno močilo pri obali može odgurnuti dublje u vodu. Na jednom i drugom kraju, a ponekad i u sredini uzdiže se kolac. Žene najčešće prepoznaju svoje močilo po krpi, koju su povezale za kolac, što viri iz vode i tako označile, gdje se nalazi kudjelja. To kvašenje traje sedam dana, a osmi se dan kudjelja vadi. Ako je voda vruća, ona *ukisni*, *ukiselji se* prije, i može se izvaditi ranije. Žene kontroliraju kako močenje napreduje. One izvuku ručicu iz močila, prelome stabljiku, pa ako se vidi vlakno, onda je kudjelja dosta kisela i može se vaditi bez obzira na trajanje močenja.

Poslije vađenja iz močila ručice se moraju oprati, što se i čini malo podalje u bari, *kudjelja se mulja*.

Svrha je močenja da izvrši kemijski utjecaj na drvenaste dijelove, koji se iz vlakna odstranjuju mehaničkim putem.

Sušenje. Nakon močenja kudjelju treba opet osušiti, što se postizava rasprostiranjem. Oni, koji nemaju baru u blizini sela, dovoze svoju kudjelju u bare drugog sela, te zato kada ju vade iz močila, ne voze odmah kući, jer je preteška, nego ju *steru* na okolnom zemljištu. Domaći

voze svoju kudjelju kući, gdje ručice *posteru redom* i izlože suncu, da se osuše i ugriju. Otprilike za pet dana kudjelja je suha i tako pripravljena za daljnji posao.

1. Kudelja se tuče na stupi.

Poslu na stupi pristupa se dok je još kudjelja ugrijana od sunca. *Stupa* je naprava za odstranjivanje najgrubljih drvenastih dijelova iz kudjeljne stabljike. Baranjska je stupa ručna, a u podunavskim selima zovu je i *trlicom*. Izrađena je kao i svaka druga iz drveta. Postavljena je na četiri noge. Na donjem dijelu sastoji se iz tri drvena *zuba* ili *češlja*, a na gornjem dijelu iz dva zuba. Među njima se *tuče*, udara ili lupa ručica po ručica. (Vidi sliku 1, Tabla II). Najprije se odsijeca korijen, a onda se postepeno tuče cijela stabljika. Pri tom udaranju otpadaju tvrde sastojine, koje se zovu *puzder*. On se upotrebljava za pokrivanje gospodarskih zgradica, na primjer svinjca, za loženje peći, za pravljenje *gažnja* — prolaza na seoskom putu — i za đubre.

Na stuni se mora raditi po suncu, dok je kudelja vruća³, jer ako je hladna ne ispada puzder. Ako je vrijeme loše, ili se zakasni poslom, zagrijavanje se postizava grijanjem ručica kudjelje u krušnoj peći.

2. Kudelja se tepanji na tepači.

Poslije stupe kudjelja se *tepanji na tepači*. *Tepača* je drvena sprava, koja ima između dva stupca — koja su usađena u dvije vodoravno položene noge, ili su podbočena nožicama — ukladan ili učvršćen zub, tj. dasku, koja je na rubovima zaoštrena. Po tom se zubu ručica *tepanji: tare i šica - lupa*. (Vidi sliku 2. Tabla II.)

I sada ispada puzder, ali i otpaci iz kudjeljnog vlakna, koji se zovu kućine. Ove se kućine ispređu u debelu pređu, koja služi za vezanje vinograda ili za gruba i debela *tkala*⁴. Takovom pređom mogu se otkati *vreće, žute ponjave i pepeljinci*. Žute ponjave služe u vršidbi, za tučenje graha i sličnih poslova. Pepeljinci su manje ponjave, a služe za luženje, za branje graha i slično.

Rad na tepači obavlja se također sa *vrućega*.

Kudelja se mika na grebenu.

Greben (Baranjsko Petrovo Selo)

Posao oko kudjelje nastavlja se povlačenjem ručice po grebenu, šokački rečeno: *kudelja se mika ili miče na grebenu*. I taj se posao vrši »sa vrućega«. Greben sačinjavaju željezni klinovi, obično kružno učvršćeni

³ t. j. topla od sunca

⁴ Pod tkalom se razumijeva sve, što se otkiva na tkalačkom stanu, jer je tkanje uži pojam, kojim je obuhvaćeno samo platno (svih vrsta).

na jednoj daski. Greben se stavlja na klupu, na koju se pričvršćuje užetom i pritisne sa dva veća kamena, da se ne pomiče. Ručica kudjelje povlači se preko tih željeznih klinova, dok se sasvim ne očisti. (Vidi sliku 3, Tabla II).

Smotak tako *izmikane* — očišćene na grebenu — kudjelje zove se *povjesmo*, a sastoji se iz pet do deset ručica. Svaka je ručica u povjesmu na jednom dijelu — donjem — smotana, a na drugom — gornjem — *zasukana*. Iz povjesma se prede pređa, koja služi za osnovu i za putku, kojom se otkiva tkanje. U Baranjskom Petrovom Selu i Luču naziva se takovo tkanje *konopaš*, i *srednjarka*, prema tome da li su vlakna velike ili srednje kudjelje.

Kučine koje otpadaju kod *mikanja* bolje su, a ispredene služe za tkanje *oplata*, vrsti grubljeg tkala od kojega se prave ponjave, stolnjaci i otarci.

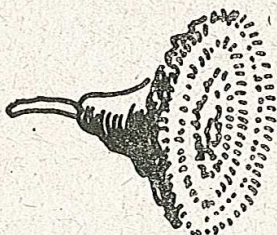
Nakon grebenanja ili mikanja prekida se posao oko kudjelje, jer je došlo vrijeme berbi grožđa i kukuruza, vađenju krumpira ili poslu u vinogradu.

Sa gornja tri stepena prerade obavljen je glavni posao. Kudjelja je savijena u povjesma (crtež br. 4. Tabla I), a kučine u kudjeljke (trube). Tako se spremi u *komoru*, *sobaru*, u *kijer*, na tavan ili drugdje i čeka do kasne jeseni ili početka zime.

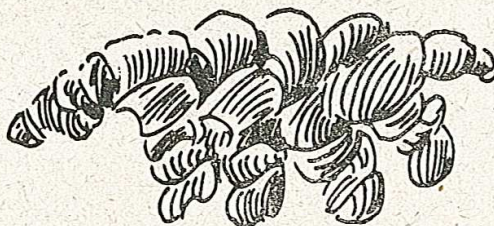
4. Kudjelja se ščetka ščetkom.

Daljnja faza u preradbi kudjelje je ščetkanje. Ono se obavlja sa *ladnoga*. Već smo vidjeli da se izraz »sa vrućega« odnosi na kudjelju, pa tako i ovaj »sa lalnoga«. Za ohlađivanje kudjelja se *pomeće na vlagu* — zemlju — i *pokrije čimgod*. To je priprema samo za onu kudjelju, koja se želi *ščetkati*, a ščetka se (vidi sliku 4, Tabla II) samo ona kudjelja iz povjesma, koja se želi tanko presti.

Ako kudjelja nije baš najbolja, najvrsnija, onda se ne ščetka, nego *perja na perajki*, što znači povlači preko gušćeg grebena. (Luč).

Ščetka (Bar. Petrovo Selo)

Iščetkana kudjelja savijena u zeca

Ščetka je okrugla četka sa drvenim drškom u sredini, koji je do polovine obliven smolom. Napravljena je od svinjskih čekinja sa glave, od *peraica svinjčeta*, koje su povezane špagom i *zaljepite dvekom* (smolom). Ščetke su pravile i prodavale ciganke iz obližnjih sela, tako iz Popovca i Branjine, ali s vremenom je i poneka Šokica naučila i sama napraviti ščetku.

Iščetkana kudjelja savija se u *zeca*. To je smotak u kojem su ručice tako isprepletene da sliče zecu, odnosno nekoj životinji. Ispredena nit iz *zeca* daje najtanju, najbolju, najčvršću i najdulju pređu, koja služi

za osnovu u tkanju. Na njoj se otkivaju najtanja kudjeljna tkanja od kojih se kroji svakidašnja odjeća.

I kod ščetkanja otpadaju kratke kudjeljne vlati, to su *ščetkanice*. U podunavskim selima nazivaju ih *češanicama*. Ščetkanice ispredene daju putku za tkanje konopaš ili osnovu i putku za oplata.

Kučine. Prateći cijeli postupak vidjeli smo da otpadaju tri vrsti kučina: a) kod tepače, b) kod grebena i c) kod ščetke. Kod svakog od ovih poslova na jednu se stranu odvajaju kučine od korjena *korenjače*, a na drugu od vrha *vršike*. Ta dioba vrši se zato, što su korenjače bolje, pa se iz njih može ispresti eventualno i osnova za oplata, a redovito putka, dok se od vršika prede putka za oplata i žute ponjave.

Kučine se spremaju za ručnu prelju u trubama, smotcima valjka-stog oblika, zvanim *kudeljka*. Ali prije nego što se smotaju, moraju se dobro protresti — to se čini rukama — da ispadnu preostali drvenasti dijelovi.

PREDENJE

Polovinom prosinca prilazi se daljnjem poslu — predenju, kojim nestaje naziv kudjelje, a nadomješta ga naziv pređa.

Prede se od Božića do Poklada, dakle do početka ožujka, kada se luži, a onda se nastavlja tkanjem, jer *što je prede do Poklada, što je tkala do Uskrsa!*

Baranjke predu pomoću kolovrata. One se gotovo i ne sjećaju, da se je prije prelo rukom, tj. preslicom i vretenom. Već su njihove bake prele na *kolovrat*, koji često nazivaju *preljom*. Preslice zovu *ručna prelja* ili samo *prelja*. I žene koje predu zovu se *prelje*.

Žena, koja prede, obično sjedi na niskoj stoličici ili tronošku. Ručna prelja joj je zabodena s lijeve strane u pojas, a pred njom je kolovrat, sprava na kojoj je montirano vreteno. Glavni dijelovi kolovrata jesu: *vreteno*, *tilo sa točkom* i *daščica za nogu*. Kolovrati su najčešće tokarski rad. Mnogi su od njih obojeni plavo u stilu s ostalim seljačkim baranjskim namještajem (konac XIX st.).

Ručne prelje su prstenastog ili stožastog tipa. To su palice — *batine*, koje se redovito sastoje iz dva dijela. Na gornjem dijelu vrh je izrezbaren; a odebljanje je prsten — čvor, ili baza stošca, — *to je kotur*, koji čuva da se *kudelja ne spuzi*. Donji dio bude pokatkad ukrašen urezanim šarama. (Vidi crtež 1, 2, 3, Tabla I).

Na ručnoj prelji nalazi se smotak prediva — *prevežljaj*, koji je privezan *prevezitkom*, raznobojnom vunom ispletenom u troje ili četvero. Na kraju prevezitka nalazi se *koščica*. Kod baka je to uistinu bila svinjska kost *izdelana* — zašiljena. Kod mlađih žena je *kositrena koščica* tj. od olova ili kositra saliven klin s ukrasnom glavom. (Vidi crtež br. 5 Tabla I.). Dakle, upotrebljavani materijal od kosti sačuvao se je u nazivu. Ali ne predu sve žene isto, u prevežljaju može biti čista kudjelja iz povjesma, ili iz zeca, te kučine, koje se također razlikuju — kako smo vidjeli — prema stupnju, koji su prošli u procesu obradbe kudjelje.

Prema kvaliteti kudjelje dobiva se bolja, *meklja* i tanja, ili grublja i deblja pređa. Prelja lijevom rukom *čupa predivo*, a desnom ga *vlaži* i *namišća*. (Vidi sliku 1 Tabla III). Sukanjem, koje vrši vreteno, sastavlja se nekoliko vlakana u jednu cjelinu, u žicu, nit ili pređu. Ova teče prema vretenu i namata se na njega. Vreteno se okreće pomoću pritiskivanja noge na daščicu, koja pokreće točak, a ovaj svoje okretaje prenosi na vreteno. Daščica lupka, prelja zvrči, a pređa se neumorno namata.

Presti je naporan posao, ali obično ženama nije mrzak. Ipak su ga neke izbjegavale, pa je selo svoju rugalicu izrazilo stihovima:

Sastale se prelje pa divane:
 Jesi l' drugo, kudelju oprela?
 Ajd u bolu, nisam ni počela!
 Ponedjeljak, to j' nedeljni svetac,
 A utorak ne valja spočeti.
 A u sredu ognjena Marija!
 U četvrtak vreteno ne zvrči,
 A u petak od prelje je svetac.
 U subotu da se operemo,
 Da smo seke za nedelju lepe!

Šalu se i tentu i tako, da zapitaju lijenu ženu: *kako je ono dedak rekao babi*. Svima je poznato, da je djed poticao ženu na rad riječima: *predi, predi nepredo*, ali i to, da mu je ona odgovorila: *ne mogu ti moj dedo, uveče mi drima, a ujutro zima*. Žena prede kadgod *uhvati* vremena od svojeg kućnog ili gospodarskog posla, ali najčešće se taj posao obavlja u društvu, *na prelima*.

Prela se redovito održavaju navečer, poslije večere do jedanaest sati u noći, ali i preko dana, ako ima dosta kudjelje. Ponekad bude *slatkih kolačića, gibanice* i pjesme, a razgovora uvijek. Tako vrijeme prolazi brzo, a i posao se obavi veselije. Na prela se okupljaju žene jednog kraja sela, *komšinice*. One donose svoje prelje, a kada se razilaze opet ih nose kući, jer se prelo ne održava uvijek kod iste žene, nego u svakoj kući prisutnih prelja naizmjenice. Na prelima budu prisutni i njihovi muževi, koji su nekad pleli čarape ili šivali vreće, ali glavni su akteri žene. One rade i *divane*. Ponekad je taj razgovor takav, da onaj o kome se je govorilo sa rezignacijom konstatira: *u selu niko ne ostane, koga njihov jezik ne dopane*.

Međutim, osim prela žena postoji prelo rodbine, djevojaka i djece. *Prelo rodbine* traje dva do tri dana. Majka poziva udatu kćer sa njezinom obitelji, ako je i u drugom selu, da zajednički pređu, da se vide počaste i izmjene misli.

Prelo djevojaka održava se svake večeri kod druge djevojke jednog kraja sela. Na ta prela dolaze momci. Glavna tema razgovora je ljubav i udaja. Zato je jasan tekst prigodne pjesme:

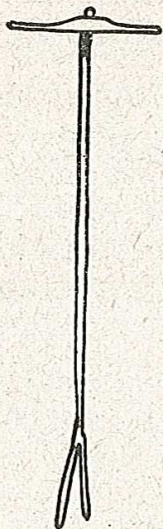
Veselo srce kudeljju prede,
 Veselo oči dragoga glede,
 Kudelja svila svak čas se kida,
 Draga ne pušća dragog iz vida.
 Vrti se vrti, kolovrate moj,
 Dok ti ne rekнем: kolovrate stoj.

U našim danima održavaju se još i prela djevojaka, iako većina djevojaka ne zna više presti. One iskorištavaju taj društveni sastanak za pletenje ili kakav drugi ručni rad, jer je selo prihvatilo mogućnost industrijske prerade kudjelje.

Djevojčice jednog kraja sela također se sastaju na prela, ali samo danju. Prije su učile presti, a sada pletu.

MOTANJE PREĐE NA RAŠAK

Kada je vreteno namotano s ispredenom niti, skida se sa prelje (kolovrata) i pređa se namata na rašak. *Rašak* je drveni štap, koji na jednom kraju ima rašlje, a na drugom poprečnu šipku ili letvicu. U Baranjskom Petrovom Selu zovu je *bauča*, u Topolju *boča*, a u Luču pod *baučom* razumijeva se i *namotani močić*.

Rašak — strukaš
 (Baranjsko Petrovo Selo)

U baranjskim selima nailazimo na rašak dviju duljina, a istoga oblika. Dulji ima oko 130 cm, porijeklom je stariji, a nazivaju ga i *strukaš*. Manji ima oko 70 cm i mlađi je. Kraći rašak uveden je zato, što je s njim lakše *baratati*, postupati.

Vreteno se natakne na *gvožđe* što se *mota vreteno*, tj. na deblju žicu i metne na noge. U jednoj se ruci drži rašak, a drugom se rukom na njega mota pređa. (Vidi sliku 2. Tabla III.) Motati se može na jednu ili na dvije strane, *na jednu ili dvi bauče (boče)*. Ako se namata na dvije strane, dobije se *veliki močić* odnosno *pasmo*. Žica je dugačka oko pet metara (130 cm $\times$ 2 na jednoj strani i toliko na drugoj iznosi 520 cm). Ako se mota na jednu stranu, broje se *pasamca* i dobije se *mali močić*. Duljina raška varira. Mlađe žene motaju pređu iz ruke, a ne sa nogu.

Na rašku se broji količina prediva i *povezuju se pasamca*. Baranjske se služe šezdesetinskim sistemom kao i svi Hrvati, odnosno južni Slaveni. Najmanja je jedinica čisanica, a to su tri žice. Sustav izgleda ovako (Baranjsko Petrovo Selo):

- 3 žice = čisanica
- 20 čisanica = pasamce
- 12 pasamaca = močić — Broj pasamaca u močiću je različit.
- 2 do 4 močića = struka — Struka u tkanju iznosi 8 do 9 metara.

Već tu kod motanja pređe sa vretena na rašak žena mora znati, što se tom pređom želi otkati, jer se prema tome formiraju pasamca. *U koliko se misli tkati, toliko se veže pasamaca zajedno*. Naime, na tkačkom stanu brda su različite veličine, u brojevima od 11 do 18, a to znači, da jedan močić može sačinjavati od 11 do 18 pasamaca. Kod Podravki je promjenljiv broj pasamaca u močiću, a kod Podunavki je broj pasamaca u močiću *uvik jednak*, jer jedan močić sačinjavaju 20 malih pasamaca ili 10 pasama, bez obzira na kakvom će se brdu tkati. Zato je promjenljiv broj čisanica u pasamcu. Jedanput se u pasamce broji po 30, ili 35 čisanica (za oplata), a drugi puta po 55, 60 ili 65 čisanica (za tkanje tj. brdo 11, 12 i 13).

Sustav izgleda ovako (Topolje):

- 1 čisanica = 3 žice
- 1 pasamce = 30 ili 60 čisanica
- 1 struka = 2 pasamca
- 1 močić = 20 pasamaca ili 10 pasama
- 1 krpa = 2 močića

Struka i pasmo su jednake vrednote, tek što se izraz *struka* upotrebljava kod snovanja, tj. za osnovu, a izraz *pasmo* za pučicu.

Duljina otkanog materijala mjeri se krpama, kaže se *jedna krpa tkanja*, ili *jedna krpa oplata* (Duboševica).

Kad je močić formiran, tj. odbrojen i povezan, skida se sa raška i čeka daljnji postupak.

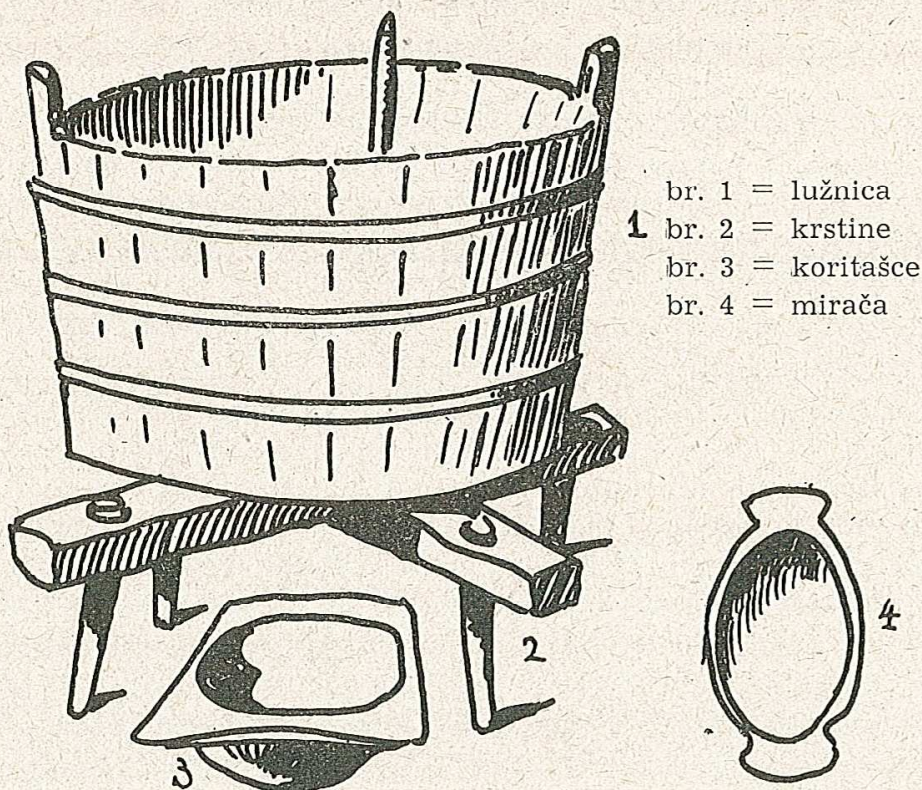
Za ovaj su se posao još živo održale priče u Baranjskom Petrovom Selu. Kaže se, da je djed govorio svojoj ženi: *predi, predi nepredo*, a ona se izgovarala, da ne može, jer nema sve što treba, tako nema raška na koji bi motala pređu. Djed na to krene u šumu, da pronade rašak. Baba neopazice ode za njim, i kad je vidjela, da je djed pronašao odgovarajuću rašlju, htjede ga spriječiti i počne vikati: *ko siče raška, pojest će ga vuci*. Djed se vratio neobavljena posla. Kad je drugi put otišao u šumu, a baba za njim, prepozna njezin glas i odluči, da će iskušati svoju ženu. Kad dođe kući, *napravi se da je mrtav*, jer je želio vidjeti, što će mu metnuti za pokrov. Nije trebao dugo čekati, žena se je snašla i pokrila ga pređom *od zuba do nogu* i po običaju *jaukala*, naricala. Kad je djed čuo njezin jauk: *mili družo, na čega si nalik; na tamburu*, odgovori on, ustane i *udri babu*.

Druga varijanta te priče kaže, da je žena vikala u šumi: *ne sici motovilo, umrt će ti žena i dite*.

Ove su nam priče dokaz, kako se je prije gledalo na ženu, koja se nije bavila tim kućnim rukotvorstvom. Sve su ga žene, gotovo bez izuzetka, poznavale i gajile, jer su tim svojim radom namirivale kućnu potrebu u tekstilu i priskrbljivanju odjeće. Sastavljanjem ornamenata i slaganjem boja na ukrasnim komadima dolazila je do izražaja i njihova umjetnička nadarenost.

LUŽENJE

Luženje. Moćić pređe skinut sa raška podvrgava se daljnjem postupku u kojem se pređa izbjeljuje, a to je luženje. Procedura počima sa mlačnom vodom — u koritu — u kojoj se rastopi malo kreča, a u kojoj se moćići pređe, bez obzira na kakvoću, najprije nakisele. Kada se iscijede — *ižmiču* — iz te vode, stavljaju se u *parlug*. Parlug se dobiva tako, da se pepeo *popuri* vrelom vodom, pa razmlači. Pređa u parlugu ostaje preko noći. Ujutro se ižmiče, posipa pepelom i moćić do moćića složi u suho korito, prekrije mokrom krpom premazanom pokvašenim pepelom i stavlja u krušnu peć, koja je topla — obično se taj posao povezuje sa pečenjem kruha — i ostavlja u peći do sutradan. Prema prijašnjem vjerovanju *nije se lužilo na vatrenu⁵ nedilju, jer bi izgorila pređa.* Sutradan ujutro pređa se vadi, *istresa* od pepela i *izmulja*, ispere se u nekoliko voda, dok ne bude čista. Nakon toga se *rasprostire*, ali se ne mora osušiti, može se odmah *lužiti u lužnici*.

- br. 1 = lužnica
- 1 br. 2 = krstine
- br. 3 = koritašce
- br. 4 = mirača

Lužnica (Bar. Petrovo Selo)

Lužnica je drvena kačica, sastavljena od dužica, opasana obručima, sa jednim otvorom na dnu. Pređa se složi u lužnicu i pokrije pepe-

⁵ t. j. nedjelju kvatri, posta, u preduskrsnom vremenu po katoličkom kalendaru.

ljincem (oplatskom ponjavom) na koji se metne suhi pepeo debelo jedan pedalj. Pepeo se prosije da bude čist.

Istovremeno se naloži i vatra pod kotlom u kojem se grije voda za prelijevanje pređe u lužnici. Prelijeva se tri puta vodom, a devet puta *lugom*. Taj posao ispuni cijeli dan. Prvi put se pređa *pol'je*⁶ mla-kom vodom, drugi puta kada voda u kotlu *pišči* ili *uči*, tj. kada se počne zagrijavati, a treći puta kada *vri*. Četvrti puta proteče ispod lužnice *lug*.

Lužnica se postavi na *krstine* — podnožje, a pod nju se stavlja drveno *koritašce* ili *mivača* — izdubljena drvena posuda — u koje se hva-ta tekućina, koja se cijedi iz lužnice. Lug dobiven iz lužnice lijeva se u kotao i kad zavrije nastavlja se prelijevanjem pređe u lužnici. Svaki ko-tao ne mora biti *vrećak* (koji vrije). Devet puta se ponavlja prelijevanje lugom, jer je toliko kotlova potrebno, da počne teći čisti lug. Naime, dok se pređa luži, curi iz lužnice tekućina mutna kao crna kava, a kad se pređa izluži, lug je bistar kao čaj. Ako je lug jak, ostaje u lužnici do uveče, pa se tada ispusti; a ako je slabiji, onda ga se ostavi do ujutro.

Pranje. Pređa se drugog dana povadi, *razloži* i pere. Pređa se za putku može *praćaćiti* — lupati praćakom, dobro se ispere i stavlja sušiti. Putku treba *izlagati da se mrzne*, jer to pogoduje *biljenju*. Pređa se za osnovu vadi iz lužine, ispire, ali se ne *praćaći*, i stavlja sušiti. Ne smije se dopustiti, da ju uhvati mraz, jer on djeluje omekšavajući, a osnova mora biti čvrsta i glatka, što se postizava skrobljenjem. Pređa se za putku ne škrobi.

Skrobljenje. Skrob se pravi *provinim* — kukuruznim — brašnom. Koliko se moćića želi *skrobiti*, toliko se brašna umuti u hladnu vodu i doda dvije ili tri kašike bijelog brašna, pa saspe u vruću vodu da vrije. Tako pripravljen skrob nalijeva se u korito u koji se namaču moćići, *osnova se skrobi*.

U skrobu namočena pređa se slijepi i zato kad se osuši, mora se rastresti. *Mora se lupati sukaćima, da se moćić ne smelja*. Pređu treba rastresti nekoliko puta, jer što se više suši, to se jače lijepi — *krpa*. Osušena pređa bude još slijepljena, zato se *razdire* ili *ščipa* da se odvoji jedna nit od druge.

SUKANJE

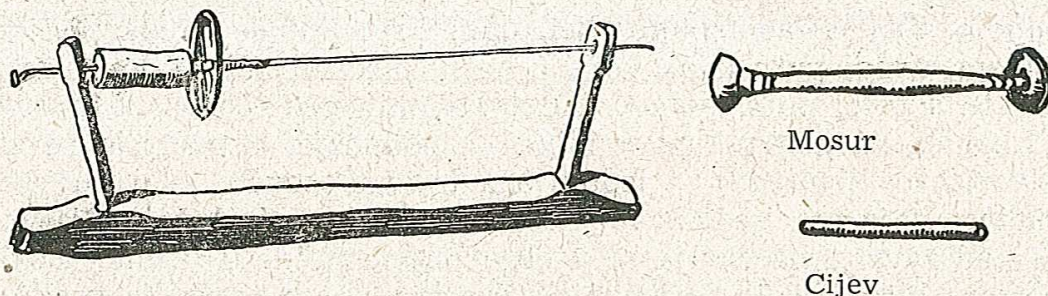
Kada je svršen proces luženja, sa skrobljenjem ili bez njega, pređa se suši, pa *suče*. Za sukanje su potrebne dvije sprave: *vital* i *sukalo*. *Vital* je sprava, koja se sastoji iz drvenog okvira u obliku pačetvorine (baza mu je kraća strana) u kojemu su smještene dva *kotura* — šuplja valjka od drvenih šipki. Postoje dvije veličine vitla adekvatno rašku.

Sukalo je sprava na koju se montira mosur ili cijev na koje teče pređa. Postoji nekoliko tipova sukala, koji zapravo pokazuju razvojne faze sukanja od ručnog do nožnog pogona, tako da ove posljednje zovu i mašinom za sukanje.

Sukalo, koje se tjera rukom vrlo je jednostavno; između dva stup-ca nalazi se željezna šipka, zvana *letka*, a na njoj mali kotač za lakše pokretanje, i valjkasto drvo, koje se potjeruje rukom.

⁶ t. j. od polije.

Sukalo na nožni pogon ima u drvenom okviru točak i letku, te daščicu za nogu, koja na pritisak pokreće točak, a ovaj je uzicom spojen sa željeznom šipkom — *letkom* — na kojoj je *mosur* ili *civ*, cijev.

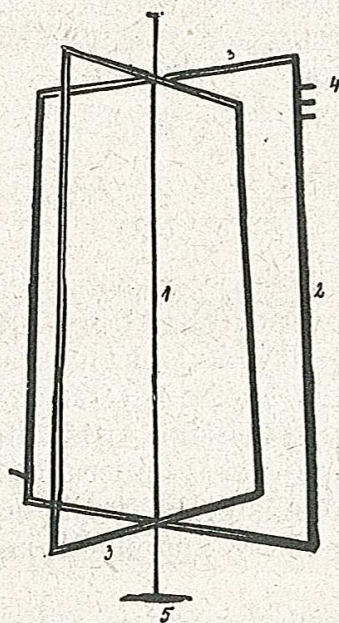
Sukalo — na ručni pogon (Bar. Petrovo Selo)

Moćić se pređe *raspne* na vital, pronade nit i započne namatat. (Vidi sliku 3, Tabla III.). Nit se drži rukom i upravlja. Često je *civ* u ruci, pa pređa teče preko nje. Ako je pređa za osnovu, suče se na mosurove, a ako je za putku, suče se na cijevi. Na mosur stane jedan moćić debele pređe, a dva moćića tanke. Da ne izostane magično djelovanje, zna se, da se mosurove s namotanom pređom ne smije metnuti na krevet, jer će tkanje biti mekano ili ritko, nego na zemlju, da bude gusto.

SNOVANJE

Kad se počne snovat, mora se označiti obumera ili obumerak. To je duljina jedne struke. Obumera se meće tako, da se pređa ponovno stavlja na rašak i svakih osam žica, motano s jedne strane raška, povezuje se crvenim natkom ili vunicom. Tako označena pređa nanovo se suče na mosurove i može se snovati.

Snovača
(Bar. Petrovo Selo)

- br. 1 = motka
- br. 2 = letva
- br. 3 = krstine
- br. 4 = klinovi za kršćenje
- br. 5 = daščica na podu

Snuje se na snovačama. Snovača se sastoji iz osovine — *motke*, koja je uglavljena u strop i daščicu na podu, te iz dva drvena okvira sa klinovima za kršćenje. Mosurovi se smjeste u vital iz kojega se izvade

Tabla II.

Sl. 1 Janja Livović tuče ručicu kudjelje na stupi
Sl. 4 Jula Taradan ščetka ručicu izmikane kudjelje

Sl. 2 Jula Taradan tare na tepači ručicu istučene kudjelje
Sl. 3 Jula Taradan miče ručicu kudjelje na grebenu

Tabla III.

Sl. 1 Janja Taradan prede kudjelju iz povjesma

Sl. 2 Janja Livović namata pređu sa vretena na rašak

Sl. 3. Janja Taradan suče pređu sa vitla na mosur

Slike na tabli II. i III. snimio je u Baranjskom Petrovom Selu J. Pavelić

koturovi, koji su služili za sukanje. Za okvir vitla privežu se *mazagama* — *uzicama* — mosurovi s namotanom predom i sa njih se *snuje pređa ujedno, ili ujedno namata žica na snovaču*. Naime, snuje se najčešće sa šest mosurova, koji su postavljeni jedan ispod drugoga. Niti sa svakoga mosura drže se u lijevoj ruci, iz koje teku preko cijevi, tj. namataju se na snovaču, koja se pokreće desnom rukom. Snovanje na snovači počinje odozgor i teče prema dolje. Žice se na donjem klinu *zakvače*, a na gornja tri klina *krsti se*. Krsti se dvije po dvije žice.

Kad je osnova namotana na snovaču, prebrajaju se žice i svako se pasamce povezuje. Pasamca se odbrajaju prema brdu, odnosno tkanju za koje su određena. Povezuje se i *kršćenje*.

Osnutak se skida sa snovače tako. *da se promalja pređa kroz pređu*, kao da se prave zamke. Na taj se način osnutak *ne smulja*. U podunavskim selima osnutak zovu *verigan*.

Do sad je svit svašta bajo, komentar je jedne Baranjke, koja je i sama rekla: »*Ružo, udat ćeš se kako škripe snovače*«, jer škripanje snovača predznak je udaji djevojke u kući. Druga se gatka sastoji u tome, da se ne smije snovat u bezimenoj⁷ nedjelji, *jer će se rodit dite brez imena*, što znači mrtvo.

Ovim poslom završene su pripreme za stavljanje⁸ osnove na tkalački stan, kako se naziva u podravskim selima,⁹ ili na stative — naziv u podunavskim selima¹⁰ — te za tkanje. Ako su pripreme dobro izvršene, može se lijepo tkati, što je narod izrazio u svojoj izreci: *prela uvijala — tkala bubala*.¹¹

ZUSAMMENFASSUNG

Die Abhandlung über die Bearbeitung des Hanfes in den Dörfern der Baranja ist der erste Versuch die uralten Erfahrungen und die Arbeitsweise der Baranja-er kroatischen Bäuerinnen bei der Zubereitung des Gespinnstes aus der Hanffaser treu wiederzugeben. Dieses Verfahren wird jetzt noch angewendet, wird aber bald wegen der raschen Industrialisierung des Dorfes in Vergessenheit geraten.

Die Beschreibung dieser bäuerlichen Hausindustrie beginnt mit dem Anbau des Hanfes, worauf dann eine ganze Reihe im technologischen Prozesse der Zubereitung notwendigen Arbeiten folgt.

Der Hanf wird zuerst in stehendem Wasser gerottet (močiti) und mit Schlamm zugedeckt um einen chemischen Einfluss auf die holzige Faser zu erwirken Teile

⁷ t. j. u trećoj korizmenom nedjelji.

⁸ Stavljanje osnove sastoji se u navijanju, navođenju i navezivanju.

⁹ i ¹⁰ Radi ispitivanja obrade kudjelje provela sam u tri navrata (u siječnju, ožujku i rujnu 1954. godine) po nekoliko dana u Baranjskom Petrovom Selu, gdje sam zašla gotovo u svaku kuću. Najiscrpnije podatke dobila sam od Rusić Marte, Livović Mare, Posavac Janje, Taradan Janje i Julke, Bunjevac Eve, Franjin Ana, Benak Mate i Livović Janje iz Baranjskog Petrovog Sela, Prakatur Mare i Knežević Ane iz Luča, Mesar Marte iz Branjinog Vrh, Živković Marte i Voćevac Marte iz Torjanaca, Novoselac Jele iz Draža, Andrić Marinke i Kovačev Mande iz Topolja i Sičajmov Kate iz Duboševice.

¹¹ To znači, ako je prela, kada je prela, uvila ili isprela dobru i čvrstu nit, onda je lako i brzo tkati, t. j. putka ne može bilom svaki čas sabiti — lupati ili bubati.

des Stengels zu erwirken. Diese werden auf mechanischem Wege aus dem Bast entfernt. Hierbei sind 4 Vorgänge notwendig, bei welchen verschiedene Geräte benützt werden: 1. der Hanf wird auf der Handbreche (stupa) gebrochen oder gestampft, 2. mit dem Schlegel (tepača) geschlagen, 3. über eine Krempel (greben) gezogen oder geriffelt und 4. auf der Handheckel (četka) gehechelt.

Nach dieser Behandlung ist der Hanf zur Verspinnung vorbereitet.

Gesponnen wird mit dem Spinnrocken (ručna preslica) oder mit dem Spinnrade (kolovrat). Es werde in der Baranja zwei Typen Spinnrocken verwendet: einer mit einem Ringe versehener, der zweite kegelförmig.

Das gewonnene Garn wird auf einem hölzernen Geräte gewickelt, um die Fäden abzuzählen und in Strähne zu drehen. Gezählt wird nach dem Sexagesimalsystem, wie bei allen slavischen Völkern.

Das Garn wird ferner gebleicht und zwar durch Auslagen mit Ache und Wasser. Dabei werden die Strähne in einen hölzernen Bottich gelegt, mit einem Laken, auf welches Holzasche gestreut wurde, bedeckt und dann mit heissem Wasser übergossen. Nach dem Auslaugen wird das Garn gewaschen und getrocknet. Das für den Schuss wird dem Frost ausgesetzt, während das Kettengarn gestärkt wird.

Das gebleichte Garn wird auf die Krone (vital) gespannt und von dieser auf Spulen (mosur) für die Kette und auf Schiffchen (cijev) für des Schuss gewickelt. Spulen und Schiffchen sind auf einem Geräte »sukalo« genannt befestigt.

Die letzte Arbeit vor dem Spannen des Garns auf den Webstuhl ist das Kettenanschlagen (snovanje). Das ist das Aufwinden der Fäden auf den Scheerrahmen (snovača), das Abzählen und Formen der Büchel (pasamce) nach den Kettenbaum (brdo) des Webstuhles, auf dem gewoben werden soll.

Mit dieser Arbeit endet die Beschreibung. Sie stellt einen Teil der Textilhausindustrie, die von allen slavischen Völkern, so auch von den Kroaten in der Baranja, betrieben wird. Die Darstellung enthält die einheimischen Ausdrücke für die Geräte und Arbeiten, die der Sprache der Baranja-er kroatischen Bäuerinnen (Šokice) entnommen sine. Bei den verschiedenen Bräuchen, die an einzelne Arbeiten gebunden sind, sind noch dei Überreste uralten Aberglaubens fühlbar, was besonders interessant ist. Heute nennen die Bäuerinnen solche rituelle Handlungen selbst »Beschwörungen und Wahrsagereien« (bajanje i vračanje).